

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Warszawa, 09-06-2021 r.

Adam Bodnar

II.566.2.2015.PZ

Pan
Krzysztof Kwiatkowski
Przewodniczący
Komisji Ustawodawczej Senatu
Rzeczypospolitej Polskiej
ePUAP

Wielce Szanowny Panie Przewodniczący,

w odpowiedzi na Pana Pismo z dnia 31 maja 2021 r. dotyczące inicjatywy ustawodawczej Komisji Ustawodawczej Senatu RP w zakresie projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego (druk senacki nr 395), uprzejmie wskazuję, że w mojej ocenie przedstawiony projekt art. 374 § 1b k.p.k.¹ w brzmieniu „§ 1b. W wypadku wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i o zastosowanie środków zabezpieczających obecność podejrzanego na rozprawie podczas czynności, o których mowa w art. 385 i art. 386, jest obowiązkowa; podejrzany nie bierze udziału w rozprawie, jeżeli z opinii biegłych wynika, że byłoby to niewskazane, chyba że sąd uzna jego udział za konieczny.”, odpowiada treści wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 sierpnia 2020 r. (sygn. akt K 46/15), w którym Trybunał orzekł, że art. 374 § 1 zd. 1 w związku z art. 380 w związku z art. 354 pkt 2 k.p.k. – w zakresie, w jakim nie przewiduje obowiązkowej obecności podejrzanego, o którym mowa w art. 380 tej ustawy, na rozprawie w sprawie wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i o zastosowanie środków zabezpieczających, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 41 ust. 1 Konstytucji. Projekt ten jest równocześnie językowo

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 534; dalej: k.p.k.).

zbieżny z art. 354 pkt 2 k.p.k., który normuje tę samą materię, ale w stosunku do udziału podejrzanego w posiedzeniu. Jako taki, projekt ten zasługuje na aprobatę.

Jednocześnie, dostrzegając pewne dodatkowe problemy związane z udziałem w rozprawie osoby, wobec której mogą zostać orzeczone środki zabezpieczające, uprzejmie poddaję pod rozagę Pana Przewodniczącego rozszerzenie omawianego projektu o kolejne zmiany legislacyjne.

Z uwagi na potrzebę realizacji prawa osoby niepoczytalnej do obecności na rozprawie, proponuję rozszerzyć inicjatywę ustawodawczą także o zmianę w art. 350 § 3 k.p.k., która nada rzeczonemu unormowaniu następujące brzmienie: „§ 3. Co do oskarżonego pozbawionego wolności należy wydać zarządzenie o doprowadzeniu go na rozprawę w celu udziału w czynnościach, o których mowa w art. 374 § 1a i 1b, a także jeśli złożył on wniosek, o którym mowa w art. 353 § 3, albo gdy jego obecność na rozprawie została uznana za obowiązkową”. Mając na uwadze technikę legislacyjną przyjętą przez ustawodawcę w art. 350 § 3 k.p.k., który wymienia sytuacje procesowe, w których należy wydać zarządzenie o doprowadzeniu oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę, oraz treść zaproponowanego w projekcie art. 374 § 1b k.p.k., przyjęć należy, że zmiana art. 350 § 3 k.p.k., rozszerzająca jego treść o odwołanie do art. 374 § 1b właśnie, jawi się jako konieczna. Wprowadzana ustawowa podstawa obowiązkowego udziału podejrzanego w rozprawie ujęta w projektowanym art. 374 § 1b k.p.k. nie mieści się bowiem w katalogu obecnie zawartym w art. 350 § 3 k.p.k. Ostatni fragment rzeczzonego unormowania w postaci „albo gdy jego obecność na rozprawie została uznana za obowiązkową” obejmuje tylko te sytuacje procesowe, gdy podstawa obowiązkowego udziału podejrzanego w rozprawie wynika z decyzji organu stosującego prawo, nie zaś z ustawy.

Pod rozagę poddaję również rozszerzenie inicjatywy ustawodawczej poprzez ujęcie dotychczasowej treści art. 354 k.p.k. w § 1 oraz dodanie do rzeczzonego unormowania § 2 o treści: „§ 2. Co do podejrzanego pozbawionego wolności, którego udział w posiedzeniu, o którym mowa w § 1 pkt 2, jest obowiązkowy, należy wydać zarządzenie o doprowadzeniu go na to posiedzenie”. Propozycja ta stanowi konsekwencję propozycji zmiany art. 350 § 3 k.p.k.

Końcowo pragnę zasygnalizować problem będący przedmiotem postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym w sprawie pytania prawnego Sądu Dyscyplinarnego przy Sądzie Apelacyjnym w Szczecinie, sygn. akt P 1/21, w którym zająłem stanowisko, zgodnie z którym art. 9 § 1 k.k.w.² w zw. art. 462 § 1 k.p.k. w zakresie w jakim wynika z nich norma stanowiąca, że postanowienie umarzające postępowanie i orzekające pobyt podejrzanego w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym podlega wykonaniu bezzwłocznie, gdy orzeczenie stało się wykonalne (tj. z chwilą jego wydania), nawet wówczas, gdy zostanie zaskarżone, a sąd który je wydał, lub sąd powołany do rozpoznania zażalenia, nie wstrzyma wykonania tego postanowienia, są niezgodne z art. 32 ust. 1 Konstytucji w zw. z art. 41 ust. 1 Konstytucji, w zw. z art. 42 ust. 2 Konstytucji, w zw. z art. 42 ust. 3 Konstytucji, w zw. z art. 45 ust. 1 Konstytucji oraz w zw. z art. 78 Konstytucji.

W tym względzie wskazać należy, że istotą postanowienia o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym jest rozstrzygnięcie sprawy i przypisanie detencjonowanemu sprawstwa czynu zabronionego w rozumieniu art. 1 § 1 i 2 k.k.³, a charakteryzującego się czterema (czyn, bezprawność, karalność, karygodność) z pięciu (bez winy w rozumieniu art. 1 § 3 k.k.) elementami struktury przestępstwa. Sąd pierwszej instancji, przypisując sprawstwo czynu charakteryzującego się tymi cechami, przełamuje tym samym w części procesowe domniemanie niewinności w rozumieniu art. 42 ust. 3 Konstytucji, lecz czyni to nieprawomocnie. Postanowienie takie, wbrew standardowi wskazanemu w art. 42 ust. 3 Konstytucji może podlegać wykonaniu jeszcze przed jego zaskarżeniem przez stronę i uprawomocnieniem się, a detencjonowany, nie ma środka prawnego, aby skutecznie przeciwstawić się umieszczeniu go w zakładzie psychiatrycznym na podstawie nieprawomocnego postanowienia. Zaznaczyć należy, że odmowa wstrzymania jest z mocy art. 462 § 2 k.p.k. niezaskarżalna, a tym samym w systemie prawa brak jest efektywnego środka prawnego umożliwiającego dochodzenie wstrzymania wykonania nieprawomocnego orzeczenia, którego skutki są nieodwracalne w rozumieniu art. 13 EKPC⁴.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2021 r. poz. 53; dalej: k.k.w.)

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tj. Dz. U. z 2020 r. poz. 1444 z późn. zm.; dalej: k.k.).

⁴ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.; dalej: EKPC).

W literaturze nie ma sporu w zakresie tego, że jeśli prokurator złoży akt oskarżenia i w toku postępowania sądowego okaże się, że oskarżony w chwili czynu był niepoczytalny, to sąd umarza postępowanie wyrokiem (art. 414 § 1 *in fine* k.p.k.)⁵. Jeśli zaś prokurator złoży zasadny wniosek na podstawie art. 324 § 1 i 2 k.p.k., to wobec osoby, której zarzuca się popełnienie czynu zabronionego w stanie niepoczytalności może zapaść tylko postanowienie o umorzeniu postępowania, nawet wówczas, gdy wniosek prokuratora o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających został skierowany na rozprawę⁶. Co istotne, zasadą jest, że wniosek taki kieruje się właśnie na rozprawę, a tylko wyjątkowo na posiedzenie. W odniesieniu do sytuacji, gdy rozpoznanie wniosku ma miejsce na rozprawie, w zakresie formy rozstrzygnięcia można odnotować pewną rozbieżność pomiędzy poglądami doktryny, a praktycznym zastosowaniem omawianych norm. W literaturze wskazuje się bowiem, że wówczas powinien znaleźć zastosowanie art. 414 § 1 k.p.k. i tym samym powinien zapaść wyrok⁷. Wskazany pogląd ma jednak charakter odosobniony. Art. 414 § 1 zd. 2 k.p.k. nie przesądza o konieczności wydania wyroku w stosunku do sprawcy, który w chwili czynu był niepoczytalny, a postępowanie weszło w fazę sądową na skutek wniosku złożonego w trybie art. 324 § 1 k.p.k. Sąd orzeka o środkach zabezpieczających wyrokiem w razie skazania oskarżonego lub umorzenia postępowania, w przypadku stwierdzenia po rozpoczęciu przewodu sądowego faktu popełnienia przez oskarżonego czynu zabronionego w stanie niepoczytalności⁸, ale tylko wówczas, gdy postępowanie to nie zostało zainicjowane wnioskiem złożonym przez prokuratora na podstawie art. 324 § 1 i 2 k.p.k. W tym ostatnim przypadku sąd orzeka zarówno na posiedzeniu, jak i na rozprawie, postanowieniem.

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że procesie karnym stan psychiczny oskarżonego ma znaczenie dopiero po wcześniejszym ustaleniu, że dopuścił się on czynu zabronionego. Żaden przepis prawa nie zwalnia sądu z obowiązku ustalenia, czy oskarżony, który według opinii biegłych psychiatrów jest niepoczytalny w rozumieniu art. 31 § 1 k.k.,

⁵ A. Ważny, *Komentarz do art. 414*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz.*, red. A. Sakowicz, Wyd. 7, Warszawa 2016, Legalis teza nr 2.

⁶ J. Skorupka, *Komentarz do art. 414*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz.*, red. J. Skorupka, Warszawa 2020, Legalis teza nr I.8.

⁷ P. Rogoziński, *Komentarz do art. 414*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. S. Steinborn, Gdańsk 2016, LEX teza nr 11.

⁸ P. Rogoziński, *Komentarz do art. 414*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. S. Steinborn, Gdańsk 2016, LEX teza nr 11.

popęłnił zarzucany mu czyn⁹. Orzeczenie sądu, wydane w formie postanowienia, oprócz podania przyczyn umorzenia powinno zawierać zatem dokładne określenie czynu i jego kwalifikacji. Postanowieniu o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego bliżej jest więc do wyroku skazującego lub wyroku warunkowo umarzającego postępowanie, niż do postanowienia wydanego w toku postępowania karnego dotyczącego kwestii proceduralnej albo postanowienia umarzającego postępowanie wydanego wobec stwierdzenia, jeszcze przed wszczęciem przewodu sądowego, wystąpienia negatywnych przesłanek procesowych wymienionych w art. 17 § 1 pkt 3-11 k.p.k.

Całkowite przełamanie zasady domniemania niewinności wynikającej z art. 5 k.p.k. i z art. 42 ust. 3 Konstytucji wymaga stwierdzenia winy w rozumieniu art. 1 § 3 k.k., lecz nieuprawnionym byłoby przyjęcie, że przypisanie sprawstwa czynu zabronionego w rozumieniu art. 1 § 1 i 2 k.k. w postanowieniu o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym, jest irrelewantne z punktu widzenia zasady wysłowionej w art. 42 ust. 3 Konstytucji. Skoro w odniesieniu do warunkowego umorzenia postępowania przyjęto, że dla spełnienia standardu z art. 42 ust. 3 Konstytucji zachodzi konieczność wydania wyroku, to dopuszczenie, aby system prawa generował sytuacje procesowe, w których wykonywane jest nieprawomocne postanowienie, w ramach którego dochodzi do przypisania sprawstwa czynu zabronionego w rozumieniu art. 1 § 1 i 2 k.k., a więc do przełamania w znacznej części procesowego domniemania niewinności, nie spełnia standardu leżącego u podstaw art. 42 ust. 3 Konstytucji. Jak już wskazano, postanowieniu o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego bliżej do wydania wyroku niż rozstrzygnięcia kwestii incydentalnej, a zatem stan prawny, w ramach którego jest ono zaskarżalne środkiem odwoławczym o charakterze względnie suspensywnym, nie zaś suspensywnym, jak w przypadku wyroków, od których przysługuje apelacja, narusza zasadę równości wywodzoną z art. 32 ust. 1 Konstytucji w zw. z art. 78 Konstytucji. Upraszczając, zróżnicowanie sytuacji oskarżonego, wobec którego orzekany jest środek zapobiegawczy wynika li tylko z formy tego orzeczenia – postanowienia lub wyroku.

⁹ K. Eichstaedt, *Komentarz do art. 414*, w: *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, Gdańsk 2020, LEX teza nr 15.

Owo zróżnicowanie proceduralne wynika z kolei jedynie z rodzaju skargi oskarżyciela publicznego (wniosek z art. 324 § 1 i 2 k.p.k. *versus* akt oskarżenia) inicjującej fazę rozpoznawczą postępowania karnego, a tym samym z okoliczności, na którą strona tego postępowania nie ma żadnego wpływu. Wykonywanie środka w postaci detencji psychiatrycznej na podstawie prawomocnego orzeczenia (wyroku) oraz na podstawie nieprawomocnego orzeczenia (postanowienia będącego konsekwencją wniosku prokuratora z art. 324 § 1 i 2 k.p.k.) w sytuacji braku relewantnej cechy różnicującej pomiędzy podmiotami, wobec których orzeczenia te zostały wydane, stanowi naruszenie standardu konstytucyjnego z art. 32 ust. 1 Konstytucji w zw. z art. 45 ust. 1 Konstytucji. Art. 32 ust. 1 Konstytucji stanowi, że wszyscy są wobec prawa równi oraz mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. W literaturze podkreśla się, że kluczowy charakter dla rozważania zasady równości ma więc zawsze ustalenie (dobór) „cechy istotnej”, bo przesądza ona o uznaniu porównywanych podmiotów za podobne lub odmienne¹⁰. Osoby, które dopuściły się czynu zabronionego w stanie niepoczytalności nie są traktowane podobnie przez przepisy prawa pod względem ochrony ich praw podmiotowych, w tym wolności osobistej w rozumieniu art. 41 ust. 1 Konstytucji, prawa do obrony w rozumieniu art. 42 ust. 2 Konstytucji, prawa do przełamania domniemania niewinności przez prawomocny wyrok sądu z art. 42 ust. 3 Konstytucji, prawa do sądu z art. 45 ust. 1 Konstytucji oraz prawa do zaskarżenia orzeczeń wydanych w pierwszej instancji z art. 78 Konstytucji. W żadnym z tych aspektów zróżnicowanie nie jest dopuszczalne w świetle zasady równości.

Osoby, wobec których prokurator złożył wniosek na podstawie art. 324 § 1 i 2 k.p.k. nie dysponują środkiem zaskarżenia, który zapobiegałby wykonywaniu nieprawomocnych postanowień wydanych na podstawie art. 354 k.p.k. o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego, w tym w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym, gdyż zażalenie co do zasady pozbawione jest przymiotu suspensywności. Wyrażam przekonanie, że zasygnalizowany powyżej problem konstytucyjny może zostać rozwiązany poprzez dodanie do art. 354 k.p.k., obok zaproponowanego wyżej § 2, kolejnej

¹⁰ L. Garlicki, M. Zubik, w: M. Derlatka, K. Działocha, S. Jarosz-Żukowska, A. Łukaszczuk, P. Sarnecki, W. Sokolewicz, J. Trzeciński, M. Wiącek, K. Wojtyczek, L. Garlicki, M. Zubik, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II, wyd. II*, Warszawa 2016, art. 32. teza nr 10.

jednostki redakcyjnej o treści „§ 3. Zaskarżenie postanowienia o zastosowaniu środka zabezpieczającego wstrzymuje jego wykonanie”.

Wszystkie te sugestie, w tym dot. wprowadzenia art. 354 § 2 i 3 k.p.k. w zaproponowanym brzmieniu, mają na celu zrównanie sytuacji procesowej niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych, wobec których sąd proceduje na posiedzeniu, z sytuacją procesową tych, wobec których sąd proceduje na rozprawie oraz sytuacji procesowej tych, wobec których prokurator złożył wniosek z art. 324 § 1 i 2 k.p.k. z sytuacją procesową tych, wobec których prokurator złożył akt oskarżenia. Będę zatem wdzięczny za rozważenie rozszerzenia inicjatywy ustawodawczej Komisji Ustawodawczej Senatu RP o wskazane wyżej propozycje.

Z wyrazami szacunku,

Adam Bodnar

Rzecznik Praw Obywatelskich

/-podpisano elektronicznie/